

Курманкулов Ш.Ж., Жороева М.К.

**КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮККӨ БАГЫТТАП БИЛИМ БЕРҮҮДӨ
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК КУРАМЫН БАЙЛАНЫШТЫРУУ МАСЕЛЕСИ**

Курманкулов Ш.Ж., Жороева М.К.

**СОВМЕСТНОЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО СОСТАВА
В КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ ОБРАЗОВАНИИ**

Sh. Kurmankulov, M. Zhoroeva

**THE PROBLEM OF LINKING THE COMPETENCE COMPOSITION
IN COMPETENCE-ORIENTED EDUCATION**

УДК: 372.853. (575.2) (043.3)

Мектептерде чыгармачыл мугалим сабак материалын түшүндүрүүнүн «эмпирикалык» деңгээлине гана эмес «рационалдык» деңгээлине жетише алыш мүмкүн экендиги жана мугалимдин чыгармачылыгынын пайда болуусу кайсы карама-каршылыктын негизинде калыптануусу белгиленген. Инновациялык иштер боюнча мектептин локомотиви чыгармачыл мугалимдер болгондуктан бул макалада чыгармачыл мугалимдердин окуучуларга билим берүүдө предметтик стандартта көрсөтүлгөн «предметтик» компетенттүүлүктү «жалпы» компетенттүүлүк менен кандай иш аракеттин негизинде байланыштырып калыптандыруу боюнча иш аракеттери менен таанышып жана ага анализ берилген. Ошондой эле мектептерде мугалимдердин инновациялык ыкмаларды колдонуу деңгээли төмөн экендиги аныкталган. Тематикага байланыштуу проблеманы чечүүдө мугалимдердин инсанга багыттап окутуунун принципалдык негиздерин билип, ага багыт алуусу гана позитивдүү жыйынтык бере тургандыгы жана ал принциптердин маани мазмуну берилген.

Негизги сөздөр: чыгармачылык, карама-каршылык, компетенттүүлүк, инновация, принциптер, чеберчилик, ишмердүүлүк, сапаттуулук, активдүүлүк, позитивдүүлүк.

В школах установлено, что творческий учитель может достигать не только «эмпирического» уровня объяснения материала урока, но и «рационального», и на основе какого противоречия будет формироваться возникновение творчества учителя. Поскольку локомотивом школы по инновационной работе являются творческие учителя, в данной статье изучена и проанализирована деятельности творческих учителей по формированию связей «предметной» компетентности, указанной в предметном стандарте с «общей» компетентностью в обучении учащихся. Также было определено, что учителя в школах имеют низкий уровень использования инновационных методов. При решении тематически связанной проблемы знание учителями принципиальных основ личностно-ориентированного обучения, ориентация учителей на личностно-ориентированное обучение могут дать позитивный результат, а также дана суть этих принципов.

Ключевые слова: творчество, противоречие, компетентность, инновации, принципы, мастерство, деятельность, качество, активность, позитивность.

It has been established at schools that a creative teacher can achieve not only an «empirical» level of explanation of the lesson material, but also a «rational» one, and on the basis of which contradiction the emergence of the teacher's creativity will be formed. Since creative teachers are the locomotive of the school for innovative work, this article examines and analyzes the activities of creative teachers to form links between the «subject» competence specified in the subject standard with the «general»

competence in teaching pupils. It was also determined that teachers at schools have a low level of use of innovative methods. When solving a thematically related problem, teachers' knowledge of the fundamental foundations of personality-oriented learning, teachers' orientation to personality-oriented learning can give a positive result, and the essence of these principles is also given.

Key words: creativity, contradiction, competence, innovation, principles, skill, activity, quality, activity, positivity, sociability, reproduction.

Жаңы муундагы билим берүү стандартынын талабына ылайык окутууну – бул жөнөкөй эле деп айтуу туура эмес пикирди жаратат. Жаңы муундагы стандарттын талабына ылайык окутуу б.а. компетенттүүлүккө багыттап окутуу азырынча толук кандуу ишке ашып жатат деп айтуу дагы бул жагдайды туура баалабагандык болуп калышы мүмкүн. Анткени бул иш жөндөмдүү жана чыгармачыл мугалимдин гана колунан келери талашсыз маселе. Ар кандай нерсеге жөн эле машыгуу ага карата жөндөмдүүлүктү пайда кыла турган болсо, окутуу процесси б.а. билим берүү процессинде андай боло албайт. Психологиялык көз карашта окутууда жөн гана машыгуу менен эмес, билим, билгичтик аркылуу жөндөмдүүлүк калыптанышы жана өнүгүшү айтылат [1]. Мында адам өзүнүн ишмердүүлүгү үчүн зарыл болгон чеберчилигине ээ болушуна ылайык өзүнүн жөндөмдүүлүгүн өстүрөт. Ал эми чыгармачылык ишмердүүлүк бул кайра өзгөртүүчү процесстин ишке ашуусу, кошумча ыңгайлуу шарттын жана сапаттык талаптын негизинде жаралат. Ошондуктан Жогорку окуу жайларында билим сапатын башкаруучу борборлору усулдук концептуалдык негизде адистикке коюлган сапаттык касиеттердин бири катарында билим берүү системасынын инновациялык жаңыланууга катышкан чыгармачылык менен иштөөгө болгон каныгууну эсептейт [2].

Мектептерде кандай мугалимдерди чыгармачыл мугалим катары сыпаттоого боло турган көз карашты айта кетели. Чыгармачыл мугалим өзүнө тааныш же өздөштүрүү үчүн жаңыдан таанышкан, окуу материалын түшүндүрүүнүн ар кандай ыкмаларын анализдеп, алардын жемиштүү жактарына өркүндөтүүнү жүргүзө алат. Ал эми жетишпеген жактарынын пайда болуу себептерин аныктап, аны оңдоо менен кол-

донууга ылайыктуу формага келтириши маанилүү. Бир сөз менен айтканда **чыгармачыл** мугалим сабак материалын түшүндүрүүнүн «эмпирикалык» деңгээлине гана эмес «рационалдык» деңгээлине жетише алышы мүмкүн [3]. Ошондой эле чыгармачыл мугалим окутуу процессинин позитивдүү болушу үчүн окуучулардын реалдуу мүмкүнчүлүктөрүнөн (акыл-эс энергетикасынан) жана ал процесске таасир берүүчү окутуу методдору менен каражаттарынан болгон көз карандылыгын туура түшүнө алышат [4]. Мугалим чыгармачылыгынын пайда болуусу анын окуу материалын окуучуларга жеткиликтүү түшүндүрүү иш аракеттери менен окуучулардын окуу материалын түшүнүү деңгээлинин б.а. окуучунун акыл-эс энергетикасынын ортосундагы пайда болгон карама-каршылыктын негизинде жүрөт. Мындай карама-каршылыкты туура чечүүгө аракет жасаган мугалим чыгармачылык менен иштөөгө багыт алат. Аны көргүсү, сезгиси келбеген мугалим эптеп күн өткөргөн мугалимдердин катарын гана толуктайт. Мындай

мугалимдер окуучулардан репродуктивдүү деңгээлди гана талап кылат жана алардын компетенттүүлүккө багыттап билим берүү ыктымалдуулугу төмөнкү көрсөткүчтө болушу мүмкүн [5].

Биз ылгабастан жалпы мектеп мугалимдеринин жаңы стандарттын талабына ылайык, компетенттүүлүккө багыттап окутуу иш аракеттери жана алардын даярдыктары боюнча изилдөөлөрдү жүргүзүп, ал боюнча көрүнүштөрдү аныктап жарыялап келебиз [6,7]. Бирок инновациялык иштер боюнча мектептин локомотиви чыгармачыл мугалимдер болгондуктан, биз бул макалада чыгармачыл мугалимдердин иш аракеттери менен таанышып жана ага анализ берүүнү пландаштырдык. Мектеп жетекчилеринин көрсөтмөсү менен мектептеги чыгармачыл мугалимдерине анкета түрүндө сурамжылоо жүргүзүүнү ишке ашырдык. Анкеталык сурамжылоого катышкан, чыгармачыл мугалимдер деп эсептелген 74 мугалимдин предмет боюнча жана жынысы боюнча бөлүштүрүлүүсү 1-таблицада берилди.

1-таблица

Мыкты номинациясын алган 74 мугалимдин предметтер боюнча бөлүнүүсү

Предметтик мугалим	Кыргыз, Орус тили, адабияты	Англис тили	Тарых	Матем., информ., физика	Биология, химия жана география	Башталгыч класс мугалими
Жалпы саны-74	14	4	7	21	18	10
Аял-66	14	4	5	18	15	10
Эркек-8	-	-	2	3	3	-

Таблицадан көрүнгөндөй чыгармачыл деп эсептелген эркек мугалимдер болгону 8 болуп чыкты. Же эркек мугалимдер бул анкетированига катышууну каалашкан жок.

ББИМ тарабынан берилген Мыкты төш белгисин алгандар - 12, ардак грамотасын алгандар - 18 болсо, шаардык жана областтык билим берүү бөлү-

мүнүн грамотасын алгандар - 38, ошондой эле райондук жана областтык администрациясынын сыйлыгын алгандар 31 болушту. Чыгармачыл мугалимдердин ар кандай кароо-сынактарга катышуу көрсөткүчү 2-таблицада берилди. Жылдын мыкты мугалими деген номинацияга катышкандар - 31, башка номинацияларга катышкандар - 43 мугалим болушту.

2-таблица

Чыгармачыл мугалимдердин ар кандай кароо-сынактарга катышуусу.

Кароо-сынак түрү	Жыл мугалими	Мыкты видео сабак	Келгиле окуйбуз	Чыгармачыл мугалим	Мыкты сабак планы	Санарип мугалим
Катышкандар саны	31	6	7	15	9	5

Чыгармачыл мугалимдерге 4 суроо бир эле учурда берилди. Алардын мазмуну жана мугалимдердин берген жооптору төмөндө баяндалды.

№1 Сурамжылоо суроосу: Окуучуларга билим берүүдө, предметтик стандартта көрсөтүлгөн «пред-

меттик» компетенттүүлүктү «жалпы» компетенттүүлүк менен кандай иш аракеттин негизинде байланыштырып калыптандырып жатасыз? - деген суроого чыгармачыл мугалимдердин берген жообу 3-таблицада берилди.

Компетенттүүлүк курамын байланыштыруу боюнча предметтик чыгармачыл мугалимдердин ой-пикири.

№/№	Предметтик мугалим	Мугалимдердин берген жообу.
1.	Кыргыз тили	Интерактивдүү окутуу ыкмасын колдонуу аркылуу.
2.	Кыргыз тили	Коммуникабельдик касиетин калыптандыруу аркылуу.
3.	Кыргыз тили	Өз алдынча китеп окуганга көндүрүү менен.
4.	Орус тили	Өзүнүн оюндагысын айта билүүгө көндүрүү менен.
5.	Орус тили	Окуучулардын деңгээлине жараша тапшырма берүү менен.
6.	Англис тили	Өз алдынча китеп окуганга көндүрүү менен.
7.	Тарых	Окуучулардын сабак өздөштүрүүсүнө жараша багыт берип туруу менен.
8.	Тарых	Окуучуга аяр мамиле жасоо менен.
9.	Тарых	Кайтарым байланыш жасоо менен.
10.	Математика	Бирге окуу ыкмасын колдонуу менен.
11.	Математика	Маалыматтык компетенттүүлүктү жаңы тема өтүүдө, социалдык коммуникативдик компетенттүүлүктү <i>окуучулардын түшүнбөй калган суроолоруна жооп берүү менен, окуучулардын оюн айттыруу менен жүргүзөм.</i>
12.	Математика	Азыркы учурда мүмкүн болгон маалымат булактарын колдонуу менен.
13.	Математика	Керектүү маалыматты окуу жана кошумча окуу китептеринен таптыртуу менен.
14.	Математика	Топто жана жупта ар кандай тапшырмаларды биргеликте аткартуу менен.
15.	Физика	Кичи группада бири-бири менен мамиле кылууда, тапшырманы чогуу иштетүү менен.
16.	Физика	Интерактивдүү окутуу формасын колдонуу менен.
17.	Информатика	Маалыматтык-коммуникативдик окутуу технологиясын колдонуу менен.
18.	Информатика	Интернет булактарынан керектүү маалыматтарды тапканды үйрөтүү менен
19.	Информатик	Өз алдынча иштей билүүгө жана предметтик көндүмдөрдү талдай билдирүү менен.
20.	Биология	Кубулуштун илимий түшүндүрмөсү, илимий далилдерди пайдалануу менен.
21.	Химия	Илимий изилдөөгө үйрөтүү жана өз алдынча байкоо жүргүзүүгө көндүрүү менен.
22.	География	Оюн менен окутуу ыкмасын колдонуу менен.
23.	Башталгыч класс	Баланы окуу ишиндеги өз алдынчалыкка көндүрүү менен.
24.	Башталгыч класс	Акыл чабуулун колдонуп сабак өтүүгө көнүгүү менен.
25.	Башталгыч класс	Ар бир сабакта баланын акыл-эсин, кабыл алуусун өнүктүрүп, жүрүм-турум эрежесин сактоого көндүрүү менен.

Сурамжылоого катышкан мугалимдердин бардыгы жооп жазышкан эмес. Бул таблицادا ар кандай предметтен сабак берген 25 мугалимдин жазган жообу гана берилди. Көпчүлүк мугалимдер жоопту ачык калтырышкан. Ошондой эле 18 мугалим тиешеси жок нерселерди эле жооп катары жазышкан. Таблицадагы берилген жооптордун бир нечесин позитивдүү катары кароого болот. Бул иш аракеттердин компетенттүүлүк курамын байланыштыруу боюнча белгилүү өлчөмдө таасирин бериши мүмкүн, бирок толук кандуу иш аракет болушка жетишсиз деген пикирдебиз. Алар төмөнкүлөр:

- коммуникабельдик касиетин калыптандыруу аркылуу;
- кайтарым байланыш жасоо менен;
- өз алдынча китеп окуп, өз оюн айта билгенге көндүрүү менен;
- азыркы учурда мүмкүн болгон маалымат булактарын колдонуу;
- өз алдынча байкоо жүргүзүүгө үйрөтүү менен;
- өз алдынча иштей билүүгө жана предметтик көндүмдөрдү талдай билдирүү менен;

- группада бири-бирине туура мамиле кылууну үйрөтүп, тапшырманы чогуу иштетүү менен;
- окуучуну өз алдынчалыкка калыптандыруу жана керектүү маалыматтарды тапканга үйрөтүү менен.

Демек, чыгармачыл мугалимдердин көпчүлүгү ачык жооп жазууга бет ала албагандыктан, мектептеги жалпы мугалимдердин акыбалы мындан дагы төмөн экендиги талашсыз маселе. Мындан азырынча мектеп мугалимдери бул компетенттүүлүктүн эки курамын байланыштырып калыптандыруу боюнча жогорку натыйжалуу иш жасала электигинен кабар берет десек болот.

№2 Сурамжылоо суроосу: Өзүңүздүн тажрыйбаңыздан иштелип чыккан «жаңыча» же «кайра түзүп» иштеп чыгарган ыкмаларыңыз барбы? - деген суроого 4 мугалим бар деп жооп беришкен. Кайтарым байланыш жасоо менен кайрылганда бирөөсү «изденүүдөмүн» - десе, экинчиси «жаңы ыкмаларды өздөштүрүүнү түшүнүп алыпмын» - деди, ал эми экөөсү менен байланыш мүмкүн болбоду.

№3 Сурамжылоо суроосу: Эгерде, сабакта жаңы теманы өтүүнү интерактивдүү окутуу формасында ишке ашырсаңыз, кандай учурда ал натыйжалуу

боло алат деп ойлойсуз? – деген суроого 33 гана мугалим ар кандай өз ойлорун айта алышты, калгандары суроону жоопсуз калтырышкан. Берилген жооптордун арасында 13 мугалимдин жообун оң натыйжалуу деп кабыл алууга болот. Алар:

- Окуучу жаңы тема боюнча өз ойлорун айта алышса (2 мугалим)
- Интерактивдүү методду өз орду менен колдону алсак (2 мугалим).
- Бардык убакта натыйжа бербейт темага жараша ылгап колдонгондо.
- Слайд же интерактивдүү досканын жардамы менен.
- Окуучулар сабакка активдүү катыша алышса (2 мугалим).
- Оюн түрүндө сабак өтүлгөндө (2 мугалим).
- Сабак башынан аягына чейин интерактивдүү формада өтүлсө.
- Кайтарым байланышты жакшы уюштурганда (2 мугалим).

№4 Сурамжылоо суроосу: «Сабакта жаңы теманы өтүүнү интерактивдүү окутуу формасында ишке ашырууга болбойт десеңиз. Эмне үчүн болбойт деп ойлойсуз» ...- деген суроого 2 мугалим гана «Интерактивдүү ыкма бышыктоо, кайталоо сабактарында жакшы натыйжа берүүдө» - деп айтышкан. Калган мугалимдер жооп жазышкан эмес.

Жогорку баяндалган сурамжылоо суроосун изилдөөдөн төмөнкүдөй жалпы жыйынтык чыгарууга болот деген ойдобуз. Алар:

- мектептердеги чыгармачыл мугалимдердин иш аракетине жүргүзүлгөн анализден азырынча чыгармачыл мугалимдердин саны төмөн пайыздык катышта деп айтууга болот жана чыгармачыл мугалимдердин иш аракеттери боюнча берген жооптору алардын чыгармачылык деңгээлинин жеткиликтүү бийик эместигин көрсөттү;
- мектептерде инновациялык ыкмаларды колдонуу төмөнкү деңгээлде болгондуктан аларды кандай колдонгондо натыйжалуу болушу жөнүндө беришкен жооптору ачык бойдон калышты;
- компетенттүүлүккө багыттап окутууда компетенттүүлүктүн «предметтик» жана «жалпы» курамын байланыштыруу боюнча чыгармачыл деп эсептелген мугалимдерде дагы алиге чейин түшүнүк толук калыптана элек деп айтууга болот. Бул маселе боюнча мугалимдердин көз карашы аларга дагы көптөгөн семинар жана тренинг өтүү менен бул иштерди алдыга жылдыруу маселеси бар экендигин баса белгилөөгө болот.

Жаңы муундагы стандартка ылайык окуучуларды компетенттүүлүккө багыттап окутууда анын «предметтик» жана «жалпы» курамын байланыштыруу боюнча биз мугалимдерге төмөнкүдөй өзүбүздүн ой-пикирибизди билдирип кетели. Теориялык жак-

тан алганда жаңы муундагы стандарттын талабына ылайык окутуу инсанга багыттап окутуу теориясына тектеш экендигин айтууга болот. Инсанга багыттап окутуу маселери менен тааныш болгон мугалимдер бул компетенттүүлүк курамын бирге калыптандырууга болгон мүмкүнчүлүгү жакшыраак деп белгилөөгө болот.

- Инсанга багыттап окутуу деген эмне? Инсанга багытталган окутуунун мазмуну адамга өзүнүн жеке инсандыгын негиздөөгө, турмуштагы жеке өзүнүн инсандык көз карашын аныктоого жардам берүүгө багытталган: өзүнө маанилүү баалуулуктарды тандоо, белгилүү бир билим системасына ээ болуу, илимий жана турмуштук көйгөйлөргө кызыгуу чөйрөсүн таап, аны чечүү ыкмаларын үйрөнүү, өзүнүн жеке «Мен» - нин рефлексүү дүйнөсүн ачуу жана аны башкарууну үйрөнүү экендиги мугалимдердин билүүсү жана таануусу зарыл. Ошондуктан мугалимдер инсанга багыттап окутуунун принципиалдык негиздерин билип, ага багыт алуусу позитивдүү жыйынтык берет деген ойдобуз. Жөнөкөйлөтүп айтканда ал негиздерге төмөнкүлөрдү эсептөөгө болот. Алар:

- Инсанга багытталган окутууда биринчи кезекте баланын инсандык тажрыйбасынын негизине таянуу.
- Окуучуларга дайыма эле эмне кылуу керектиги боюнча көрсөтмө бербестен, ал үчүн көйгөйлөрдү чечпестен, өзүн андоого мүмкүндүк берип, өзү тандоо жасоосу, чечим кабыл алуусу жана ага жооп берүүсү үчүн анын жеке жигердүүлүгүнүн ички күчтөрүн ойготуу.
- Мугалим окуучунун ал үчүн жаңы нерселерди таанууга болгон умтулуусун колдоо максатында ал биле элек таанып билүү ыкмаларын жана стратегияларын көрсөтүү.
- Мугалим окуучуну «окуу эмгегине» үйрөтүү б.а. кантип натыйжалуу окуганга үйрөтүүгө жетишүү. Эгерде мугалим балага кантип туура окууга боло турганын түшүндүрө алса, анда ал баланын 70% жетишүүсүн камсыздай ала турганына ишене берсе болот.
- Мугалимдин баланы билим алуу процессине кызыктыруусу. Эгерде мугалим баланы билим алуу жана билим берүү процесси менен кызыктыра алса, анда ийгиликке карата мүмкүнчүлүк 100 % экендигине ишенүүгө болот.
- Салттуу сабактан айырмаланып биринчи кезекте, педагогдун буйрук берүүчү стилине таянбастан, окуучунун процессуалдык ишмердүүлүгүн талдоого багытталган кызматташууга өтүү.
- Окуучуларга сабакта эркиндикти берүү менен тартиптүүлүктү айкалыштырып тарбиялоо жүргүзүү.
- Жалпы мектепте жана класста окуу чөйрөсүн түзүүгө аракет кылуу.

• Окутуунун максаты инсанды өнүктүрүү экенин түшүнүү жана окуучулардын окуу ишмердүүлүгүндөгү анын «өздүк рефлексиясын» ойготуу.

Дегеле, таанып-билүүгө кызыгуу таңыркоодон башталат. Ал эми жагымдуу сезимдик маалымат кызыгууну жаратуу менен аны эффективдүү өздөштүрүүгө көмөктөшөт. Бул учурда эстеп калуу топтомунда билимдик маалымат ачык, даана, так из калтырып сакталат. Жагымдуулук же түшүнүү менен кабыл алынган маалыматтын элеси узакка чейин эсте сакталып турат. Сократтын: «Энергиянын баарын эски менен алышууга кетирбей, жаңыны жаратканга жумшоо керек» - деп айтканын эске алганда инновациялык ыкмаларды өздөштүрүү мугалимдердин чыгармачылык иш аракеттерин өркүндөтүүгө мүмкүндүк берет деген таризде ушул макала жазылды. Анткени, инновациялык окутуу инсанга багыттап окутуунун куралы болуп калуу зарылдыгы бышып жетилди.

Адабияттар:

1. Рубенштейн С.А. Основы психологии. - М.: Педагогика, 1980. - 328с.
2. Асипова Н.А. Обеспечение качества обучения программ подготовки бакалавров по направлению «Менеджмент образования». / Наука, образование, техника. №1, ОшКУУ, - Ош, -2009. - С. 161-163.
3. Мамбетакунов Э.М. Педагогикалык изилдөөлөрдөгү таанып-билүү маселелери. // Эл агартуу, №7-8, -2014, 21-15 б.
4. Байсеркеев А.Э. Табигый предметтерди окутууда окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн каражаттары. // Ж.Баласагын атындага КУУнун Жарчысы. -Атайын чыгарылыш. - 2014. - Бишкек. - 21-24 б.
5. Мухаммед Гундогду. Өспүрүмдөрдүн чыгармачыл жөндөмдүүлүгүнүн педагогикалык-психологиялык аспектери. // Эл агартуу № 3-4, -2014. -43-47б.
6. Курманкулов Ш.Ж., Жороев А.К. Жаңы муундагы билим берүү стандартынын талабына ылайык окутуу өнүгү. / Известия вузов Кыргызстана №8. - 2019. - С. 115-119.
7. Курманкулов Ш.Ж., Раева М.Т. Табигый-математикалык предметтерди жаңы муундагы стандарттын талабына ылайык окутууга таасир берүүчү факторлор. / Известия вузов Кыргызстана №1,- 2018, С. 53-57.